

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ БОЙОВОЇ ПІДГОТОВКИ У КОНТЕКСТІ ДІАЛОГУ ДВОХ ЛОГІК

Олександр САМОЙЛОВ

Copyright © 2008

Бойовий дух, боєць, бій... Який емоційний заряд, яка неприборкана сила наміру і яка велич духу спресовані у цих емких словах! А скільки створено легенд про лицарів без страху і докору, готових вступати у бій, покладаючись лише на власну правоту й готовність смертельно битися; головно заради того, що це дає їм можливість відчувати себе людиною – добродісною, гідною і самодостатньою у поведженні й обстоюванні кращих еталонів совісті і розуму.

Опануванню будь-якої науки, у тому числі і науки ведення бою, свідомо стали навчати з тієї самої хвилини, коли показ потіснився і поступився місцем розповіді, тобто відразу після того, як людина оволоділа мовою, стала мислити. Проте справжньої ціни вчителям, котрі навчали бойовому мистецтву, ніколи не могли скласти. І зовсім не тому, що було важко зібрати достатньої суми. Ні. Справа полягала не в тому, скільки платити, а в тому, чим доводилося розплачуватися. Так, саме розплачуватися за крах надій і втрату ідеалів, тому що замість міфічного напівбога ця підступна наука перетворювала чистого і недосвідченого юнака у пропаленого бретера.

Витрати бойової підготовки у вигляді деградації етичних рис дуже впадали в очі, на що тонко вказували і що їдко висміювали у своїх творах майстри слова. Тирани, на відміну від них, тільки сміялися. Роблячи вибір між пером і шпагою, вони однозначно віддавали перевагу останній. Петро Великий не був винятком у плані вибору, але природна прямота і прозорливий розум не дозволили йому мовчати там, де потрібно було вказати на недоліки підготовки захисника державних інтересів [1].

Усвідомлюючи жорстоку конкретику бойової підготовки, психологічний зміст якої зводився до виховання у майбутнього бійця

готовності померти, педагоги всіх часів і народів намагалися компенсувати цю, ними ж вимушено культивовану, особистісну збитковість власних захисників вихованням у них любові до життя, сповненого, природно, високими відчуттями. Ставка робилася на залучення їх до релігії, культури, гуманістичних цінностей, призначених наповнити життя людини, підготовлюваної померти, глибоких смислів. Проте результат залишався незмінним. Тому залишимо осторонь більшість людиноподібних продуктів такого виховання, що бачать сенс у пропалюванні виданого їм долею прожиткового мінімуму. На жаль, лише в душах найвидатніших взірців педагогічної майстерності, предметах гордості педагогів, на прикладі яких вони продовжували виховувати молоде покоління, якимось незрозумілим чином проростало зерно бажання жити духовним життям. Вихідно конфліктуючи з націленістю бійця на недовгий вік, воно парадоксально трималося у їхній свідомості як альтернатива, породжуючи тим самим конфлікт двох непримиренних початків – прагнення жити і бажання померти. Генерал Драгоміров називав ці дві взаємовиключні причини по-військовому просто і дидактично доступно – самозбереження і самозречення. Адже де ще, як не в особі бійця, ці дві першопричини гранично жорстко змагаються і, на противагу логіці і здоровому глузду, взаємозумовлюють одна одну – жити, прагнучи померти, і йти на смерть, ради того, щоб жити.

Вважалося, що кращі продукти такого виховання, становили основну частину національної аристократії, еліти, котра жадає бою і готова померти за патріотичні ідеали. Однак про справжні цінності цієї еліти сучасна людина, зазвичай, судить за образами, взятими з художньої літератури, тобто за аналогами історичних оригіналів, що ідеалізуються від-

повідно до вимог цілей, так і не досягнутих педагогами у процесі їх виховання. На заперечення настирливих критиків, котрі заважають прийняттю бажаного за дійсне, здебільшого соромливо закривають очі, відгороджуючись обмовкою, що таким, мовляв, був час. У результаті книжкові чи випестувані уявою кінорежисерів герої, з вибитими на мечах жалісними девізами на кшталт “Життя – Батьківщині, честь – нікому”, замутили у свідомості сучасної людини реальні риси безжальних і малокультурних головорізів, на далеко не благородних шаблях яких, були накреслені куди конкретніші – “Той, хто зневажає слабкість”, або “Той, хто не знає жалю”.

Наш час зробив сучасний людський матеріал ще менш придатним для навчання великій науці ведення бою. Книги, засоби масової інформації, загальний рівень культури та освіти ще більше відірвали уявлення сучасної людини про героя від реального положення справ, озброївши останнього ідеями гуманізму і загальної справедливості. Це не пройшло повз уваги розробників сучасних методик бойової підготовки. Вони стали виходити з того, що сучасна людина, зорієнтовуючись на наслідування поведінки героїв рицарських романів і кінобойовиків, стає рабом нав’язаних їй суспільством поведінкових стереотипів, котрі перешкоджають адаптації до сучасних умов і які не залишають їй навіть шансу вижити в обставинах екстриму. Не йде їм на зустріч і сама сучасна людина-мрійник. Закриваючи очі на крихкість власних ідеалів, вона з головою провалюється у цей ілюзорний світ і вже не може, й узагалі-то кажучи, і не хоче його покидати. У підсумку провідні фахівці у сфері бойової підготовки прийшли до рішучого переконання, що психологічна підготовка майбутнього бійця, ставлячи, якщо не головну, то істотну частину його бойової підготовки, першочергово має бути спрямована на руйнування ілюзорних уявлень сучасної людини, яка ризикує до сивого волосся залишитися дитиною, котра живе у світі вигаданих героїв і ні за що не охоча з ними розлучитися [2]. Насправді, розрахунок на те, що людина, яка ухвалила рішення (кажучи словами Поета, та, котра вирішила “розібратися, боягуз він чи обранець Долі...”), введена в оману прочитаним у “потрібних книгах”, і все ж буде спроможна гідно поводитися в конкретній бойовій

ситуації чи, бодай, наївно. Такий же наївний і слабкий, наскільки примарні його надії на щасливий випадок, той, кому дарує доля взяти верх над сильним. Будь-кому зрозуміло, що у такого “книжкового героя” не залишається шансу навіть на збереження самоповаги.

Воднораз, не дивлячись на те, що актуальність психологічної підготовки бійця за сучасних умов уже не вимагає доказу, завдання, що постають перед розробниками сучасних її методик, або як тепер прийнято називати психофізичних тренінгів, не такі прості, якими здаються на перший погляд. Так, забезпечення їх практичної значущості й ефективності, що розглядаються як безперечні плюси, на жаль, не усуває вказані нами недоліки, лише продовжуючи традицію випуску безжальних солдатів успіху. Щоб зайвий раз переконатися у цьому, досить звернутися до матеріалів розслідувань насильницьких злочинів, здійснених вихованцями спортивних секцій боксу, боротьби та різних шкіл навчання східному і вітчизняному мистецтву рукоприкладств, а також порівняти результати цих розслідувань з рекламними проспектами цих шкіл. Не становлять винятку і випускники шкіл міліції, тобто особи, які несуть почесну службу в правоохоронних органах. До того ж не просто загострюють цю проблему, а заганяють у кут пошуки її адекватного розв’язання і методи психологічної підготовки, що рекомендуються до “взяття на озброєння” старими [5] і новими вітчизняними майстрами [3; 4; 6]. При всіх безперечних перевагах пропонованих ними методик недолік у них все той же – націлення на жорстку конкретику бою шляхом вихолощення особистісного ядра бійця. І ніякі посилення на системність підготовки, що нібито забезпечує поєднання бойового духу із принципами цивілізованої поведінки, не відводять навчання з накатаної колії, не дивлячись на те, що саме ця системність розглядається як головна умова, що визначає позитивний вплив на формування особистості бійця.

Говорячи про системність підготовки як про панацею від усіх її бід, швидше за все, мається на увазі ідея системності, що покликана поліпшити кінцевий результат завдяки організації спільної роботи наявних елементів цілого шляхом більш-менш жорсткого підпорядкування виконавських елементів нижчого порядку керівній ролі компонентів ви-

щого. Передбачається, що зростання рівня самоорганізації системи спричинює підвищення обсягу і концентрації життєвої мудрості, з позиції якої оцінюється адекватність застосування сили за конкретних умов військового конфлікту. Наскільки можна зрозуміти, мовиться про вирішення завдання сформувати у свідомості бійця ієрархію цінностей, під управлінням і контролем якої психофізичні імпрровізації у застосуванні ним фізичної сили набудуть цивілізованого характеру і не виходитимуть за рамки своєрідного кодексу джентльменської честі. Але не потрібно бути філософом, щоб зметикувати, що абстрактна ідея системності у підготовці бійця і його особистісні риси як конкретний продукт реалізації цієї ідеї знаходяться, м'яко кажучи, в діалектичній суперечності. На доступній звичайному читачу мові це означає, що задум виростити джентльмена, навчаючи його вмінню постояти за себе, вкотре привів до нового народження всього лише джентльмена успіху.

Мета справжньої роботи полягає в тому, щоб указати на загальну причину цього нескінченного ланцюга невдач у формуванні особистості бійця і поділитися авторським баченням перспективи її досягнення, рівно як і досвідом у пошуках шляхів реалізації цього бачення.

Відразу хочу зауважити, що не вважаю себе у праві критикувати глибоко поважних вище цитованих авторів. Більш того, будучи ревним прибічником їх талантів та активним практиком розроблених ними систем бойової підготовки, хочу запропонувати на обговорення широкому науковому загалу лише *ідею і програму вдосконалення психологічної підготовки бійця*, причому в рамках кожної з цих систем, що, як уявляється, тільки сприятиме ефективнішому їх упровадженню у суспільне повсякдення.

Річ у тім, що, з погляду методології, невдачі при існуючому підході до психологічної підготовки закономірні. Помилка полягає в тому, що, говорячи про системність підготовки, не враховується той принциповий факт, що реакція психіки на будь-яку дію має активний характер. Системність же дії спричинює те, що психіка активно її освоює не тільки, як єдину цілісність, а й як різноманітність елементів цієї цілісності, внаслідок чого й освоєне як цілісність, й освоєне як кожний з її елементів, набувають власної

активності. Це означає, що вкладена в навчання висока, але абстрактна ідея, набуває, конкретизуючись, такого собі "містечкового" значення і самотійно, деколи і у збиток керівній волі центру, прагне вступати у продуктивний, із вершин її маленької дзвіниці, контакт з іншими "містечковими" ідеями, об'єднуватися з ними на основі приземленості осягнутого, а відтак усіяко намагається вступати в колективну конфронтацію з далекими від завдань конкретики абстрактними вказівками зверху. За прикладами такого знехтування як чогось неістотного не треба далеко ходити – активність системи як цілого, спонукаючи розвиток таких обов'язкових особистісних рис бійця, як благородність, шанобливість і чеснота, є безглуздя з погляду активності нижчих елементів системності, що проповідують ідею гранично конкретного раціоналізму у вигляді віроломства, підлоти й обману. Щоб зайвий раз переконатися в істинності обстоюваного тут механізму освоєння психікою системної дії, варто вкотре поглянути на авторські одкровення, що готують вихованого на "книжковому" героїзмі сучасного читача до ознайомлення з принципами відомих йому курсів бойової підготовки [1].

Пропонований нами підхід до організації психологічної підготовки бійця ґрунтується на фундаментальних положеннях психології про те, що мислення людини за своєю природою діалогічне [8], а суттю його як процесу є виникаюча під час пізнання суперечність між потребою зменшення кількості ознак при абстрагуванні мислимого і потребою їх збільшення при його конкретизації. Саме завдяки урахуванню цього виняткового методологічного значення набула ідея діалогу між двома взаємоприйнятними поглядами на один і той же об'єкт осмислення. Її засадничча теза полягає в тому, що принципово нова, тобто вступаюча в суперечність з домінуючою теоретичною концепцією, думка може народитися лише завдяки діалогу між двома логіками роздуму – логікою абстрагування і логікою конкретизації, або з допомогою, так званої, діалогіки [8]. Відповідно до поглядів, які розвиваються нами, новизна такої думки формується не через результативність, що досягається шляхом простого подвоєння зусиль, і не через надання їй вагомості, котра одержується завдяки позитивному впливу конкуренції ідей, а завдяки наданій діалогом мож-

ливості “здійснення” (Л.С. Виготський) думки недоступним для її формулювання способом (таким, наприклад, як виникненням, так званих, “відчуттів” – неповноти, недомовленості, передчасності, недостатньої глибини чи безпідставної стурбованості).

У випадку бойової підготовки за основу змістовної перебудови структури особистості бійця доречно розглядати організований фахівцем й утілюваний упродовж усього процесу навчання самим бійцем внутрішній діалог між абстрактною ідеєю його підготовки і конкретним її продуктом, тобто між образом-еталоном і тимчасовою, через її безперервний розвиток, структурою особистості. Найбільш прийнятною формою організації такого діалогу, як нам уявляється, є *психофізичний тренінг стану бойової готовності*. У цьому контексті вельми продуктивною видається ідея не дискредитації у свідомості майбутнього бійця образу “книжкового героя”, а використання його як готового продукту логіки абстрагування, як позитивного ідеалу, здатного відразу ж, на перших етапах ознайомлення учня з жорстокими правилами застосування сили, вступати у взаємозбагачувальний діалог із логікою конкретизації, а в підсумку трансформуватися до відповідного уявленням конкретного бійця про сучасну сутичку.

При виборі інструменту дії на розуміння віддаємо перевагу не словесним формулам навіювання, а переконливості універсальних розумових операцій, які не знаходять мовної експлікації на зовнішньомовленнєвому рівні, але все ж здатні забезпечити загальнодоступність сформованої з їх допомогою думки контекстуально, себто без вербального оформлення її внутрішнього змісту. Як уже згадувалося, це вельми важливі для піднятої проблематики, так звані, “відчуття” – *небезпеки, дистанції і міри*, котрі діють як показник адекватності використання бойового ресурсу стосовно сили актуальної небезпеки. Водночас основний емоційний індикатор міри силової дії – *відчуття страху*. В будь-якому разі очевидно, що всіляка спроба екстеріоризації цих “відчуттів” на рівень вербального осмислення є непродуктивною, а тому – ситуативно безглузда. Проте їх вплив на прогноз перспективи виникнення психотравмуючої ситуації, вірогідність її переростання у ситуацію загрози, а потім – у факт бойового зіткнення із подальшим пе-

ребором тактичних варіантів та прогнозом імовірної результативності, важко переоцінити.

Психологічним ресурсом, який забезпечує *дистанціювання* людини від усвідомлення себе як носій таких, що вносяться бойовою підготовкою, негативних у цивілізованому контексті рис, як насильство, грубість, жорстокість і підступність, є розгляд себе у ролі носія рис-властивостей, котрі додають смислу існуванню Людини з великої букви, котрій притаманні благородність, співчуття, доброта і сумлінність. Однак жодна з цих високодуховних рис не сприяє виникненню у неї *відчуття небезпеки*, оскільки існування останньої як таке передбачається лише гіпотетично-принципово, так би мовити, абстрактно. А ось риси, від котрих суб’єкт як культурна людина намагається всіма силами відхреститися, призначені врятовувати його життя, тому що саме вони, образно кажучи, тичуть його носом у реальність того, що самі породжують. Виходить парадоксальна ситуація: набуті соціально небажані риси, про які сучасна масова людина всіляко намагається не думати, покликані врятовувати її життя, а позитивні, ті, котрі освітлюють перспективу культурно і духовно багатого життя, роблять її беззахисною перед постаттю смерті.

І все ж зазначена суперечність знімається і все стає на свої місця при окресленні умов такої незрозумілої причинної зумовленості. Це – бій, де ризик померти, заради того, щоб жити, дуже високий, а шанси вижити, без прагнення йти назустріч смерті – нікчемні. У цьому, власне, й полягає відмінна риса бою порівняно з нормальним життям із його звичними радощами і засмученнями. Спрогнозувати переростання буденної ситуації в бойову – це не просто своєчасно ухвалити рішення, коли саме “включати пусковий механізм” переходу від звичної логіки життя до логіки бою, як здебільшого має місце при бойовій підготовці. У нашому розумінні це означає передбачати миттєвий перехід від усталеної логіки життя до принципово нових правил її організації, тобто до правил поведінки, які припускає ситуація бою і своїм підґрунтям обіймають не логіку, а діалог між двома логіками – логікою збереження власного життя шляхом смертельного ризику і логікою рішучості йти на смерть ради порятунку життя, або діалогіку поведінки в бою.

Легко помітити, що ці дві логіки не взаємовиключають одна одну, а лише взаємодоповнюються, що унеможливорює усвідомлене зважування всіх “за” і “проти” вступати до бою. Адже передбачення початку бою можливе лише з допомогою недоступного для мовної експлікації розумового інструменту — *відчуття*, але не *відчуття небезпеки*, як може помилково здатися, бо це загрожує неадекватним застосуванням усього бойового ресурсу, а *відчуття міри*. Заходи між *відчуттям небезпеки* і *відчуттям*, котре вимагає тримати *дистанцію* між потенційною готовністю власного бойового ресурсу і потребою його використання. Діалогічна природа формування *відчуття міри* визначає послідовне згасання сили емоційного індикатора на її відсутність — *відчуття страху*, оскільки бажання жити поступово починає ув’язуватися з готовністю ним ризикувати, а готовність померти набуває характеру прагнення до порятунку життя.

Насамкінець хотілося б відмітити, що включення “пускового механізму” переходу від логіки життя до діалогіки бою зовсім не поступається у швидкості механізму переходу від логіки життя до логіки бою, через удавану громіздкість взаємодії таких нових психологічних новоутворень, як *відчуття дистанції* і *відчуття міри*. Економія часу

здійснюється за рахунок можливості відрізнити психотравмуючу ситуацію від ситуації загрози й наявного у зв’язку з цим скорочення кількості об’єктів, що вимагають мобілізації уваги. Крім того, правильне використання спеціально розробленого психофізичного тренінгу перетворює процес “визрівання” *відчуття міри* і згасання *відчуття страху* в ході віддзеркалення динаміки переростання психотравмуючих обставин у ситуацію загрози, потім у факт бойового зіткнення з перебором тактичних варіантів її розвитку і з оцінкою можливої результативності депланацій у напрямку від сукцесивного до симультаного.

1. Уложение или право воинского поведения генералам, средним и меньшим чинам и рядовым солдатам, 1702.
2. Сенчуков Ю.Ю. Да-цзе-шу-искусство пресечения боя. — Кэнсай, 1996. — 126 с.
3. Тарас А.Е. Боевая машина. — Мн.: Харвест, 1999. — 592 с.
4. Ознобишин Н.Н. Искусство рукопашного боя. — СПб, 1998. — 292 с.
5. Шехов В.Г. Тайский бокс в свое удовольствие. — Мн.: Харвест, 2000. — 384 с.
6. Макаров Н.А., Антонов Г.В. Психологическая подготовка к рукопашному бою. — Мн., 1993. — 80 с.
7. Шлахтер В.В. Человек-оружие. — СПб., 2002. — 160 с.
8. Самойлов А.Е. Психология парадоксального мышления или прогностический диалог теории с эмпирией: Монография. — Днепропетровск, 2007. — 185 с.

Надійшла до редакції 15.06.2008.

ШАНОВНІ ЧИТАЧІ!

З 2008 року журнал “Психологія і суспільство” видається також і в електронному варіанті. Відтепер Ви можете замовити компакт-диск із PDF-версією свіжого числа нашого видання. Також підготовлено електронний збірник номерів за всі роки існування часопису.

Замовлення і довідки за тел. **8 (067) 98-44-710;**
електронна адреса: **anatoliy_furman@yahoo.com**